

داکتر خلیل و داد

برگردان و تبصره از دکتر خلیل و داد

یهودیت در افغانستان

یادداشت مترجم

افغانستان کنونی که در گذشته ها بنامهای آریانا و خراسان یادشده زادگاه زردشت و دین زردشتی بمتابهء نخستین آیین یکتا پرستی بوده و محل شگوفایی تمدنها و فرهنگها منجمله بودیزم و هنر یونانو- باختری و یا گریکو- بودیک میباشد.

کشور ما که جزئی از آسیای میانه بزرگ می‌باشد، تاریخ پر افتخار شکیبایی، همزیستی و همسویی فرهنگها و ادیان گونه گون را داراست.

این سرزمین محل تلاقی مذاهب، طوایف و لشکرهای گونه گون بوده و برای بسیاری ها جای امن و زیست مطمئن نیز بشمار میرفته است. چه بسا که اکثرا جنگجویان و لشکرهای متجاوز پس از سرکوبیهای خشن مردم محل خود بجزئی از اجتماع محلی مبدل شده، فرهنگ و زبان بومی را آموخته و در رشد و شگوفایی آن کوشیده اند. چنین بود با لشکر یونانیان برهبری اسکندر، عربها، مغلها و ترکان که پس از جنگ و خونریزیهای متداوم در رشد و اعتلای فرهنگی این مرزوبوم تلاش زیادی نمودند.

و این تنها در گذشته های دور نه بلکه در قرون هژده و نوزدهم نیز بوقوع پیوست. چنانچه نادرشاه افشار در راه تسخیر هند با لشکر خیلی بزرگ که مدتی در قندهار و کابلستان ماندگار شد و بخش اعظم آنان را ترکان فارس (شامل قزلباشها، بیاتها و افشارها)، ترکان چغاتی (ازبیکها) فارسها، پشتونها، هزارهها (بربریهها) و حتی کردها تشکیل میدادند، که این کردان پسانها در دروازه لاهوری و ریکا خانه مسکن گزین شدند.¹

شوربختانه که در تاریخنگاری افغانستان نقش و جایگاه اقلیتهای مذهبی چون اسماعیلیها، هندوها، سیکها و یهودیان (یا موساییها) مکتوم گذاشته شده و حتی به یک نوع تابو تبدیل شده است.

یهودیان در افغانستان گذشته دونیم هزار ساله دارند. آنان به این منطقه پس از ترک ناگزیر «بابل» و راهپیمایی دراز و دشوار و همزمان با گسترش دولت فارس باستان در هزاره یکم پیش از میلاد آمده و ماندگار شدند.² بخشی از یهودیان در اینجا سالهای طولانی در نواحی هرات، فراه، قندهار، غور، غزنی، کابل، بلخ و قطغن زندگی نمودند. در زمان سامانیان، غزنویان، غوریان و خوارزمشاهان جماعت یهودی از آزادی مذهبی برخوردار بوده و در امور بازرگانی و اجتماعی نقش برجسته یی داشت. چنانچه در زمان غزنویان بزرگترین کتابخانه آن عصر در شهر غزنی وجود داشت که در زمره کتب موجود آن از تورات بی نظیر یاسر میتوان نام برد. بقول رادیوی بی بی سی فارسی به نقل از مدیر علمی کتابخانه ملی اسرائیل، یهودان آسیای میانه مانند دیگر یهودیان در مناطق مسلمان نشین زندگی خوبی داشتند و برخورد با آنها نسبت به مناطق مسیحی نشین

سید مهدی فرخ، تاریخ سیاسی افغانستان، چاپ دوم سال 1371، قم، ایران، ص. ص. 80-81، (که کتابش را بر اساس اطلاعات فیض - 1. محمد کاتب نوشته، داد) کردها را از دو قبیله مکری و ریکا دانسته و تعدادشان را 3750 خانه میداند. در این کتاب او بر علاوه طوایف و عشایر محلی و موجود در افغانستان آنوقت از سادات، قریش، عرب، قزلباش، دیگان، افشار، بختیاری، سواتی، هندکی یا جت، کشمیری، لزگی، ارمنی، قلماق، بلوچ، دولتشاهی و کافرها یاد میکند

² بقول ویکیپدیا، گمان می‌رود آنها پس از ویرانی معبدشان توسط بخت النصر فرمانروای قوم آشور در ۷۲۰ پیش از میلاد و تبعیدشان به بابل در ۵۶۰ پیش از میلاد، به مناطقی در جنوب عراق، ایران و افغانستان فعلی که زیر سلطه آشوریان درآمده بود کوچانده شدند. با این همه یافته‌های گوناگون و شواهد عمده‌ای وجود دارد که حضور مستمر یهودیان را از قرن هشتم تا قرن بیستم در سرزمین افغانستان نشان می‌دهد که بیشتر در شهرهای هرات، کابل، بلخ و بعضا در غزنی می‌زیستند.

جهان به مراتب بهتر بوده است.³ تنها در شهر غرني در اين زمان حدود 80.000 يهود ميزيستند.⁴

تسلط غوريان که غزني و شهرهای دیگر را نابود نمودند، ضربه بزرگی به تمدن و همزیستی مسالمت آمیز باشندگان خراسان آنروزی (افغانستان امروزی) وارد کرد، چنانچه علاءالدین غوری ملقب به جهانسوز غزنه را پس از تسخیر آتش زده یک هفته تمام گذاشت بسوزد

استیلای مغول به آسیای میانه، خراسان، فارس و قفقاز نابود کننده بوده و ضربه سهمگینی را به اکثر اقوام و طوایف گوناگون شامل فارسها، تاجیکان، تورانیان و ترکزبانان، عربها و منجمله یهودان ساکن در شهرهای بزرگ وارد کرد. فقط بخشی از قبایل و عشایر کوچ نشین، مالدار، سیار و یا ساکن در دره‌های صعب العبور از این حملات تباہ کن بدور ماندند

از نگاه انتروپولوژی (انسان شناسی) و اتنوگرافی (نژادشناسی) بعضی اهالی خراسان، فارس، آسیای میانه و قفقاز بر علاوه خون آریایی، دارای رگ یونانی، عربی، مغولی، ترکی و حتی یهودی و غیره اند که این مسئله به تحقیق و پژوهش بیشتر و گسترده تر نیاز دارد

بهر ترتیب پس از سرکوبیها و جنگهای طولانی و ویرانگر در قرن 15-16 میلادی بویژه در دوره امارت شاهرخ، گوهرشاد بیگم و سلطان حسین بایقرا در هرات، حاکمیت الغ بیگ در سمرقند و سپس بابر و اخلاف او در هند که شگوفایی فرهنگی و اجتماعی را باخود داشت، اقوام و طوایف گوناگون اعم از مسلمان، هندو، بودایی، یهودی و غیره با دوستی و صمیمیت باهم زیسته و در کار و فعالیت اجتماعی، بازرگانی و اقتصادی همکار و همگام بودند. بعبارت دیگر عوام الناس با هم مشکل نداشته (و هنوز هم ندارند) و آنچه که بوده ناشی از سیاست کج و غلط امرا، شاهان، خانها و روحانیون بوده است

پس از گذشت زمان دراز یهودیت در افغانستان در قرن 18 وارد دور جدیدی شد و آن اینکه به علت سرکوبی مذهبی صفویان که بزور سرنیزه مردم غیر شیعی را شیعه میساختند، هزاران یهودی به هرات (که یهودیت در آنجا پیشینه دراز داشت)، پناهنده شده و به زندگی آرام در پهلوی مسلمانان آغاز کردند.

³ . http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2013/01/130104_zs_ancient_afghan_jewish_manuscripts.shtml

⁴ . <http://www.iranjewish.com/worldyahood/Afghanestan.htm>

همچنان با پیشروی روسیه تزار از شمال نیز یک‌کعبه یهودان از آسیای میانه به شمال افغانستان آمدند که این موج مهاجرت پس از انقلاب اکتوبر و تسلط کمونیستها بر آسیای میانه گسترده تر و بیشتر شد. این یهودیان (که بیشتر به بخارایی شهره بودند) بیشتر در بلخ و کابل ساکن شدند.

این موساییها بیشتر در امور صرافی، عکاسی، تجارت نخ، پشم، فرش و پیشه‌هایی چون رنگرزی و غیره فعال بودند. در این دوران (آغاز قرن بیستم) دهها هزار یهودی در تقریباً شصت اجتماع خرد و بزرگ در افغانستان زندگی داشتند.

پس از جنگ جهانی اول و در آستانه جنگ جهانی دوم افغانهای یهود به اسرائیل رسیدند. از آغاز سالهای 60 دولتهای افغانستان مشکلی در مهاجرت یهودان ننموده، آنها را گذاشتند به اسرائیل و کشورهای دیگر سفر و کوچ کنند.

در سال 2012 م. در اسرائیل اسناد تاریخی ویا باصطلاح جنیزهء پیرامون گذشتهء یهودیان افغانستان معرفی شدند، که از یک مغاره در شمال افغانستان کشف شده بود. این اسناد یکی از با ارزشترین گواهینامه های موجودیت جامعه یهودی در هزار سال پیش از امروز در شمال افغانستان است. این جنیزه شامل تفسیرها، توراتها، نامه ها و اسناد بازرگانی و مالی میباشد. نبشته ها گویا از یک غار در ولایت شمالی سمنگان بدست آمده اند. اسناد بدست آمده تصویر بینظیری از زندگی یهودیان در راستای راه ابریشم که چین و آسیای میانه را به اروپا وصل میکرد، بدست میدهند.⁵

با این پیشگفتار کوتاه توجه خوانندگان را به ترجمهء این سند که بزبان هالندی نوشته شده، معطوف میدارم:

5_

از تاریخ یهودیت در افغانستان پرده برداری میشود

نوشتهء مارتین یانسن- 24 فبروری 2012 در نشریهء ار.د.

با سپاس از ی. فان در تویین

بیست و هفتم فبروری 2012 ارسال سیلوا فیدلییر⁶

سده ها پیش از امروز در افغانستان جماعت یهودی دارای زندگی مرفه و شگوفایی وجود داشته. یک کشف تازه نسخه های 150 صفحه یی از قرن یازدهم شاید در رفع این غبار کمک کند.

در ارتفاعات شمال افغانستان ولایت باستانی، کوهستانی- بیابانی سمنگان موقعیت دارد. روزی از روزها یک چوپان محلی که مشغول چراندن رمه اش بود، ناگهان دریافت که یک گوسفندش گم شده است. با دیدن پیرامونش او متوجه یک غار در یک تپه در دورنما شد. او با این احتمال که گوسفند گم شده اش به درون آنجا ست، بداخل غار رفت، مگر آنرا در آنجا نیافت. درست در لحظه یی که میخواست آنجا را ترک کند، چشمش در گوشهء تاریک غار به چیزی بی نظیر افتاد. اینها برگهایی کهنهء دستنویسها بودند که از قدمت زیاد زرد شده، بعضاً خوانا و برخی هم از نگاه زمانی کهنه و فرسوده شده بودند. این اتفاق که به افسانهء قرین به حقیقت میماند، عبارت از کشف حدود 150 صفحه اسناد مربوط به جماعت یهود در سدهء یازدهم است که در این نواحی میزیستند. این اسناد تاریخی نشان میدهند که دقیقاً مربوط سده یازدهم میلادی اند. اسناد نامبرده بزبانهای عبری، عربی، عبری- عربی و عبری- فارسی میباشند

---

⁶ - <http://boinnk.nl/blog/29215/vergeten-geschiedenis-bloeiende-joodse-gemeenschappen-in-afghanistan/>. februari 27, 2012By: silvia videler Category: [Diverse artikelen](#)....Met dank aan S.van der Tuijn. / Bron: R.D.

دانشمندان در مورد اصالت این اسناد تردیدی نداشته و اشتیاق فوق العاده به تحقیق این اسناد دارند. انتظار میرود که کشف این اسناد پرتو نوینی به برگهای تاریک فرهنگ یهودیان و وجود آنها در قرون گذشته در این گوشه دنیا بیاندازد

مگر دولتمردان افغان در این مورد بیعلاقه اند. این جنیزه در انتیک فروشیهای لندن پیدا شد که ظن قاچاق اسناد از افغانستان را تأیید مینماید. یحیی نورانی که مشاور بایگانی (آرشیف- آرشیو) ملی است، پیشنهاد مینماید: « اسناد و مجسمه های باستانی به ما برگردانده نمیشوند، مگر به جاهای دیگر فروخته میشوند. وزارت اطلاعات و فرهنگ طور متوسط 1500 دالر برای اجناس تاریخی میپردازد، که در بازارهای سیاه پاکستان و یا اروپا ارزش بیشتری دارند.» بقول کارشناسان اسناد یهودی پیداشده ملیونها ارزش دارند

راه ابریشم

اینکه یهودیان در گذشته ها در افغانستان زندگی داشته اند، پدیده شناخته شده بود، مگر فرهنگ و رسوم آنها در زیر غبارهای تاریخ ناپدید شده اند. دانشمندان اکنون امید دارند، که بر شالوده سند 150 صفحه ای این فرهنگ را بیشتر شناسایی کنند. تحقیق اسناد بدست آمده هنوز در مرحله آغازین قرار دارد. این کلکسیون شامل کاپیهای کهنه انجیل استر و جرمیا و مقالات نا شناخته از دانشمندان سده های میانه ملا (خاخام) سعادیا گائون است. بر علاوه اسنادی که دارای مسائل خصوصی که در آن سوگ عزیزان از دسترفته و یا مسایل بازرگانی درج اند، نیز شامل این مجموعه میباشند. ظاهراً اسناد اخیر الذکر متعلق به یهودیان بازرگان بوده که در سده یازدهم در جاده ابریشم در تردد بودند

پروفیسور هگای بن شمای از دانشگاه یهودی بیت المقدس (یورشلم) که متخصص زبان فارسی قدیم است، اکنون مشغول مطالعه آثار بدست آمده میباشد. براساس نتایج اولیه پژوهش وی معتقد است که این جماعت یهودی شامل کارائیتها- یکی از جریانهای داخلی یهودییزم بوده که فقط اصلیت خدایی «انجیل» عبری را برسمیت شناخته و کمتر به تالمود و متنها پسانتر یهودی توجه مینمودند. کارائیسیم یک جریان قوی در عراق کنونی در زمان خلافت عباسیها (750-1258 م) بود که به سمت خاور تا نیم قاره هند گسترش یافته بود

رهاندیتها

پروفیسور روبرت آیسمنان یک کارشناس آمریکایی در امور مناطق پیرامون «دریای مرده» («بحرالمیت»، بحر مرده و یا هم بحر نمک واقع ساحل اسرائیل، مترجم) بنوبه خود امیدوار است که آموزش 150 برگ بدست آمده پرتو نوینی به تاریخ رهندیتها خواهد انداخت. بسیاری از دانشمندان معتقد اند که «رهندیت» از ناحیه یی در عراق مشتق شده است. در میان سالهای 500-1000 ترسای تاجران یهودی امور بازرگانی میان اروپا و کشورهای اسلامی را در دست داشتند. منابع ناچیز این زمان از آنها بنام «رهندیت» یاد میکنند. مگر دانشمندان به این طرح موافق نبوده، میگویند که اطلاق همگانی این نام به یهودیان بازرگان و یا به یکی از عشایر و یا طوایف قابل قابل تحقیق است

داشته های کنونی در باره «رهندیتها» دلچسپ است. آنان به امور بازرگانی مشغول بودند که از جنوب اروپا تا چین را در بر میگرفت. در مسیر این راه که افغانستان کنونی را نیز در بر میگرفت، جماعت های یهودی نشین تشکل یافته بودند. مگر هر ج و مرج و خلأ ناشی از حملات تخریبی مغلها در قرن یازدهم به همه چیز نقطهء پایان گذاشت. پس از آن چیزی مشهود در مورد رهندیتها شنیده نشد. دانشمندانی چون آیسمنان فکر میکنند، آنچه که بدست آمده متعلق به اخلاف و بازماندگان این رهندیتها میشود

آخرین یهود

شاید در هیچ جای دنیا جماعت یهود چنین سرنوشت دراماتیک را مانند افغانستان نداشته باشد. در اسرائیل اکنون حدود 10 هزار یهودی افغانستانی الاصل زندگی میکنند. زمانیکه در سال 2001 افغانستان پس از مداخله ایالات متحده امریکا محور توجه رسانه های جهانی شد، خبرهایی پیرامون آخرین دو یهودی باقیمانده در این کشور نیز پخش گردید. این دونفر عبارت از زبولان سمنتوف و اسحاق لیوی بودند که در خصومت شدید باهم بسر میبردند. هر دو در دو سوی کنیسهء متروک پایتخت کابل زندگی داشته و هریک ادعا میکرد که حفاظت این کنیسه را وجیبهء خود میدانند. همزمان آنها یکدیگر را بدزدی تورات که در واقعیت توسط طالبان غصب شده بود، متهم میکردند. در واقعیت زندگی پر از دشمنی این دوتن ادامهء گذشتهء تراژیک یهودیان افغانستان میباشد. حتی در سال 2002 از این سوژه یک نمایشنامه نیز تهیه شد. چنانچه جوش گروین فلد با الهام از این موضوع درامه یی نوشته و نام آنرا «دو یهودی بازمانده در کابل» گذاشت

اسحاق لیوی در سال 2005 درگذشت. پس از آن زبولان سمنتوف لقب یگانه یهودی باقیمانده در افغانستان را دارا است

شاید نتایج پژوهش جاری جنیزه 150 صفحه‌ی روشنایی بیشتری بر امر ذوال جماعت
یهودی در افغانستان بیافگند

خلیل و داد فبروری 2013 لاهه هاند

صفحه‌ی بی از جنیزه افغان - برگرفته از بی بی سی فارسی

جاده پلخمری- سمنگان، مسیر راه ابریشم تاریخی، عکس از خلیل و داد

جاده پلخمری- سمنگان، مسیر راه ابریشم تاریخی، عکس از خلیل و داد

جاده پلخمری- سمنگان، مسیر تاریخی راه ابریشم ، عکس از خلیل و داد

بازار ایبک- سمنگان، مسیر تاریخی راه ابریشم، عکاسی خلیل و داد

تنگی تاشقرغان، مسیر تاریخی راه ابریشم

تنگی تاشقرغان، مسیر تاریخی راه ابریشم

بلخ بامی یا بخدی باستان، مسیر راه ابریشم تاریخی

بلخ باستانی و بقایای دژ تاریخی بلخ، عکس از و داد

بلخ باستانی، گور منسوب به حضرت شیث- پیغمبر!؟، در پهلوی دژ باستانی بلخ